

ОЙКОНИМИ НА *-и/-і* ВОЛИНІ ТА ПОДІЛЛЯ З КОМПЗИТНИМИ ІМЕНАМИ В ОСНОВАХ

Ойконіми на *-и/-і*, що утворені від родових назв, займають вагоме місце серед назв населених пунктів України. Однак спеціальних монографічних досліджень, присвячених аналізу цих найменувань, поширених як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах, досі немає. Спричинене це, гадаємо, тим, що вивченню топонімії за окремими словотвірними моделями в українському мовознавстві в минулому приділялося недостатньо уваги. На сьогодні монографічно досліджено тільки омоніми на *-ици* (<**-itji*) [6], *-ици* (<**-ovьci*), *-ици* (<**-inьci*) [2], *-и* (<*-ов*), *-и* [5], з'явилось також чимало досліджень, присвячених ойконімам на **-jь*, (**-je*, **-ja*) у X–XX ст. [7].

Умовно до ареального типу досліджень топонімії можна зарахувати й монографію Я. Пури “Походження назв населених пунктів Ровенщини” (Львів, 1990), у якій автор аналізує ойконімію регіону за окремими словотвірними моделями. Так, один розділ книги присвячено множинним ойконімам на *-и/-і*, які автор неправомірно називає патронімічними, утотожуючи їх із відпатронімічними ойконімами на *-ици*, *-ици*, *-ици* [6, с. 112].

Подібно можна кваліфікувати й монографію М. Худаша та М. Демчук „Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення)” (Київ, 1991), у якій проаналізовано чимало відантропонімічних ойконімів на *-и/-і*, а також працю Т. Беценко „Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань” (Суми, 2001), в якій значну увагу приділено розглядові множинних назв на *-и/-і*. На думку автора останньої розвідки, найчисельнішою групою назв поселень на *-и/-і* Сумщини є відантропонімічні деривати, окрім них, автор виділяє ще місцеві назви на *-и/-і*, що не походять від особових назв. У межах інших ойконімів на *-и/-і* Т. Беценко розглядає ще: а) ойконіми, які походять від гідронімів, напр.: *Суми*, *Терни* [1, с. 11]; б) ойконіми, утворені від назв будівель, напр.: *Будки*, *Кошари* [1, с. 32], в) назви поселень, що відображають особливості рельєфу, інші фізіографічні ознаки, напр.: *Низи*, *Поділи* [1, с. 42] тощо.

Об'єктом нашого дослідження стали назви населених пунктів Волині та Поділля на *-и/-і*, утворені від родових назв на зразок: **Боголюби**, **Жабокрики**, **Горигляди**.

В ономастичній літературі такі ойконіми найчастіше окреслюють як родові назви, зважаючи на те, що в найдавніший період вони були “найменуваннями мешканців певного поселення на основі особи назви, яку разом, як члени того самого роду, вживали, або якою їх усіх іменовано” [15, с. 264]. У науковій літературі була спроба іменувати такі ойконіми ще відродовими назвами [3, с. 15]. Оскільки ойконіми на *-и/-і* за структурою є множинними, то окремі ономасти класифікують їх ще як просто множинні назви (*pluralia tantum*) [1, с. 6]. Однак множинними назвами, крім ойконімів на *-и/-і*, є ще й топоніми на *-ици*, *-ани (-яни)*, *-ици*, *-ици* та ін. Враховуючи характер деривації досліджуваних назв населених пунктів на *-и / -і*, пропонуємо їх називати ойконімами, утвореними від родових назв, або просто ойконімами на *-и / -і* [13, с. 61].

Виникнення ойконімів цього типу, без сумніву, зумовлене соціально-економічними чинниками. Розвиток землеробства, господарської діяльності людей сприяв виокремленню в межах села (громади) певних груп людей, об'єднаних родовими зв'язками, які поселялися окремо і засновували відповідні поселення [13, с. 61]. Для позначення поселень до уваги бралось найменування родини, громади, утворене від імені (прізвиська) її родоначальника. І не дивно, що ойконіми вказаної моделі наявні у багатьох слов'янських мовах.

Лексичною базою досліджуваних назв є різні за структурою та походженням антропоніми — „композитні та відкомпозитні імена, слов'янські відапелятивні імена, пізніші прізвиська, неслов'янські календарні імена, а також неясні або сумнівні особові назви” [13, с. 61].

У пропонованій статті ми розглянемо ойконіми Волині та Поділля на *-и/-і*, що утворені від родових назв, в основах яких представлені композитні імена різної структури. У довідниках адміністративно-територіального устрою України зафіксовано понад 1200 назв поселень на *-и/-і*. Серед них ми виявили 63 ойконіми (5,25%), в основах яких засвідчені композитні імена, що могли бути прізвищами чи прізвиськами людей. Як стверджує Г. Гурнович, такі “двочленні

прізвиська разом із одночленими відапелятивними особовими назвами є найстаршою і початково домінуючою словотвірною основою слов'янських родових назв", а "з погляду словотвору ці назви є найцікавішими" [14, с. 70]. Цей же автор стверджує, що "вже в старослов'янських пам'ятках знаходимо назви, які є складними утвореннями та мають іронічно-позначувальний характер" [14, с. 70]. Оскільки вони є давніми за часом свого виникнення, то можуть зберігати певну інформацію про прізвиська, які колись існували, про давніші способи словотвору в мові тощо.

Ойконіми Волині та Поділля, в основах яких засвідчені композитні антропоніми різної структури, можна поділити на кілька підгруп:

1) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *іменникової та дієслівної основ*. Сюди зараховуємо ойконіми: **Боголюб** (Вл.) — пор. ОН Боголюбъ [9, с. 15], **Великі Березолупи**, **Малі Березолупи** (Вл.), **Горизляди** (Тр.), **Коловерти** (Рв.) — пор. ОН Коловратъ [9, с. 101], **Кобиловолоки** (Тр.), **Макотерти** (Рв.), **Конотопи** (Рв.) — пор. ОН Конотоп [11, с. 184], **Раколупці** (Хм.), **Рудокопи** (Жт.), **Вовкотруби** (Хм.) — пор. ОН Вовкотруб [11, с. 79], **Травотолоки** (Тр.), **Великі Жабокрики**, **Малі Жабокрики** (Рв.), **Воскодави** (Рв.). Всього 15 найменувань.

2) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *прикметникової (прислівникової) та іменникової основ*. Сюди належать ойконіми: **Добрамірки** (Рв.), **Довгошиї** (Рв.) — пор. ОН Довгошья [8, с. 105], **Мудриголови** (Хм.), **Пустовійти** (Вн.), **Пустовойти** (Рв.) — пор. ОН Пустовойтъ [10, с. 326], **Пустомити** (Вл.), **Рідкодуби** (Рв.), **Рідкодуби** (Хм.), **Ридодуби** (Тр.), **Сивороги** (Хм.), **Тустоголови** (Тр.), **Товстобаби** (Тр.), **Голігради** (Тр.), **Довгалишки** (Рв.). Всього 13 ойконімів.

3) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *прикметникової (прислівникової) та дієслівної основ*. Сюди належить тільки ойконім **Чистонади** (Тр.).

4) Ойконіми, твірними основами яких є композити, першим компонентом яких виступають дієслівні, а другим — іменникові форми. Сюди зараховуємо 12 ойконімів: **Болязуби** (Тр.), **Дерилози** (Тр.), **Жнибороди** (Тр.), **Крутибороди** (Хм.), **Лпибоки** (Хм.), **Луписуки** (Рв.), **Парипси** (Жт.), **Печихвости** (Вл.), **Печиводи** (Хм.), **Паридуби** (Вл.), **Шукайводи** (Тр.). В усіх прикладах дієслівна основа виражена наказовою формою дієслова. Сюди ж, можливо, варто зарахувати ойконім **Мислібори** (Хм.) — пор. ОН Мисльборъ [9, с. 127].

5) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *числівникового і іменникового компонентів*. Сюди належать ойконіми: **П'ятидні** (Вл.), **Семиграні** (Рв.) — 2, **Сорокодуби** (Вл.), **Тризуби** (Тр.), **П'ятикори** (Вл.), **Чотирбоки** (Хм.), **Семидуби** (Хм.). Усього 8 назв.

6) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *займенникової та іменникової основ*. Цю групу репрезентує лише ойконім **Самостріли** (Рв.).

7) Ойконіми, твірними основами яких є композити, що складаються з *двох іменникових основ*. До цієї групи належить тільки один ойконім **Вовкошиї** (Рв.).

8) Ойконіми, твірними основами яких є композити невизначеної структури із затемненою семантикою. До цієї групи ми зараховуємо 10 назв: **Баболоки** (Рв.), **Голобіжні** (Рв.), **Ільбоки** (Рв.), **Голохвасті** (Хм.) — 2, пор. ОН Голохвастъ [10, с. 112], **Шпиколоси** (Тр.), **Одєради** (Вл.) — 2, **Вицикуси** (Жт.), **Курозвани** (Рв.).

Для багатьох наведених ойконімів на *-u/-i* ми не виявили відповідних особових назв. Це пояснюється насамперед відсутністю повних словників власних назв. І все ж наведені ойконіми ми кваліфікуємо як деривати, що утворені від антропонімів.

Назви населень на *-u/-i* Волині та Поділля з композитними іменами в основах становлять незначну частину усіх ойконімів, утворених за цією моделлю. У складі виявлених тут назв поселень на *-u/-i* найчисельнішою є група ойконімів, у твірних основах яких засвідчені композитні антропоніми, що складаються з іменникової та дієслівної, прикметникової (прислівникової) та іменникової основ. Значною є також кількість ойконімів, у твірних основах яких засвідчені композити невизначеної структури.

Щодо кількісної та просторової локалізації ойконімів на *-u/-i* з композитними антропонімами в основах на території Волині та Поділля, то в названих регіонах ці деривати репрезентуються по-різному. З 35 ойконімів аналізованої структури, засвідчених на території

Волині, на території Рівненської області вживається 20 назв, Волинської — 12, а Житомирської — тільки 3 назви. Подібну картину щодо локалізації виокремлених ойконімів спостерігаємо і на території Поділля. З 28 ойконімів на *-u/-i* з композитними іменами в основах на території Тернопільської області фіксується 14 назв, Хмельницької — 13 назв, а на території Вінницької вживається лише одна назва. Такий непропорційний розподіл досліджуваних ойконімів на території Волині та Поділля міг бути спричинений різними факторами, у тому числі й нерівночасністю заселення конкретних територій. Лише діахронічно вивчивши історію виникнення назв населених пунктів конкретних територій від часу найдавніших їх фіксацій в історичних пам'ятках, ми, можливо, зможемо встановити, чому на одних територіях назви певної моделі засвідченні поодинокі, а на інших — їх кількість є значно більшою.

Література

1. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань. — Суми: Собор, 2001. — 72 с.
2. Бучко Д.Г. Украинские топонимы на -инці, -івці: Автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львов. гос. ун-т. — Львов, 1972. — 22 с.
3. Бучко Д.Г. Ойконіми Покуття, утворені від родових назв // Проблеми регіональної ономастики. Тези доповідей і повідомлень наукового семінару. — К., 1994. — С. 15-16.
4. Купчинська З.О. Географічні назви на -ів, -ин: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львів. держ. ун-т. — Львів, 1993. — 18 с.
5. Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на *-ичі*. — К.: Наукова думка, 1981. — 251 с.
6. Пура О.Я. Походження назв населених пунктів Ровенщини. — Львів: Світ, 1990. — 142 с.
7. Радьо Л. Ойконіми України на **-jь, (*-ja, *-je)*, мотивовані слов'янськими автохтонними відапелятивними іменами // Наукові записки Терноп. держ. пед. ун-ту. Серія: Мовознавство. — Вип. I (VII). — Тернопіль, 2002. — С. 226-232.
8. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. — К., 1969.
9. Славянський іменослов'я или собрание славянскихъ личныхъ именъ / Составленъ священникомъ М. Морощкинъ. — Санктпетербургъ, 1867. — 857 с.
10. Словарь древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ. Трудъ Н. М. Тупикова. — Санкт-Петербургъ, 1903. // Slavische Forschungen in Verbindung mit Hans-Bernd Harder und Hans Rothe herausgegeben von Reinhold Olesch. Band 58. — Böhlau Verlag. Köln-Wien, 1989. — 857 S.
11. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини). — Чернівці: Букрек, 2002. — 424 с.
12. Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). — К.: Наукова думка, 1991. — 266 с.
13. Стефанець В.Б., Бучко Д.Г. Відродові назви в ойконімії України // Соціолінгвістичні проблеми Чернівецької області. Тези доповідей регіональної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 19-20 жовтня 1990 р.) — С. 61-63.
14. Górniewicz H. Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowiańskich. — Gdańsk, 1968. — 203 s.
15. Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału // Rozprawy i studia polonistyczne. t. I. Onomastyka. — Wrocław. — Kraków, 1958. — S. 264.

Умовні скорочення:

Вн. — Вінницька область	Рв. — Рівненська область
Тр. — Тернопільська область	Хм. — Хмельницька область
Вл. — Волинська область	Жт. — Житомирська область
ОН — особова назва	

Ihor Grytsyuk. Volyn' and Podillya's Oikonoms Ending in -u/-i with Composite Names in Root Stems. The article deals with the analysis of Volyn' and Podillya's oikonoms ending in -u/-i that formed from antroponyms with compositive names in root stems concerning their structure.